

RADIO AKTIVNOST

PROLOG

Z letom 1983 je Radio Študent uvedel stalne, enkrat na teden emitirane kontaktne oddaje kot specifično obliko oddaj, ki naj, po brechtovski, poslušalca spremené v dobavitelja informacij. Izkušnje, pridobljene na podlagi teh oddaj, so negativne. Resda so „pokazale velik interes poslušalstva za sodelovanje v programu (in tudi precejšnje veselje pripravljalcev), proizvedle pa so tudi splošno nezadovoljstvo. Oba registra (tako splošna zastavitev kakor artikulacija partikularnih izkušenj) sta se obnašala nezadostno, očitno ju bo treba združiti.“ (Iz dokumentacije RŠ: Petkov večerni kontakt program /Grundrisse/; str. 2) Iz te ocene bo kajpak sledilo tole:

„Mislim, da je treba naključen vdor neradijskih mnenj posplošiti, zato predlagam namesto kontakt oddaj **kontaktni program**, v katerem se princip nenehnega dialoga s poslušalci (naključni elementi torej) združi z vnaprejšnjo pripravo prispevkov, ki pa v naj pogovore le uokvirijo, speljejo v določene vode ali pa tudi prekinejo (zaradi predaha, razmisleka itd.).“ (ibid. str. 3)

In prav kot je „treba naključen vdor neradijskih mnenj posplošiti“, je treba posplošiti tudi negativne izkušnje, pridobljene na podlagi kontaktnih oddaj — vsi ugovori proti njim so ostali veljavni tudi za kontaktne programe.

Kaj pa radio od poslušalstva pričakuje, ko se z nagovorom po kontaktu že obrača k njemu?

Ne prav dosti. V svojih željah se prikazuje kot skromnež, rad sliši, da ga je slišati, gre bolj za odmevnost, ali raje, za malenkostne popravke prostora, kakršnega producira. Sam radio temu, kar se mu vrača v obliki poslušalčevega odziva, pravi feed back:

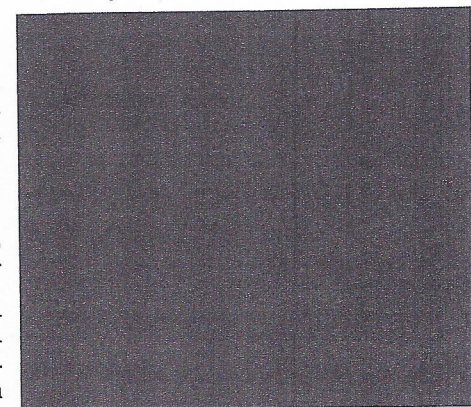
„Postuliranje feed backa za edino ustrezno razmerje pa dejansko pomeni prepoved za pluralnost subjektov (ki jo nadomešča z udeležbo množice posameznikov pri korekciji 'vladarskega' samogovora); skratka, feed back je reakcija v polju, ki ga je monolog določil vnaprej.“ (B. Rotar, Pomeni prostora, DE, Ljubljana, 1981; str. 23)

Dve letnici sta v zgodovini radia, od katerih pričakujemo, da nas bosta privedli do momenta, ko se RŠ obrne k svojemu poslušalstvu z izrecno željo po odgovoru: leto 1933 — pač zavoljo tega, ker na oblast privede Hitlerja in s tem nekako zaokroži prvo, pionirsko obdobje radia — ter leto 1953 — zavoljo svoje dražestnosti in bližine prve izdaje Horkheimer-Adornove „Dialektik der Aufklärung“. Hočem pa prikazati, kako je pot radia — od znamenitih brechtovskih programskih spisov o njem pa do danes — pot nekakšne sprevrnitve: od zahteve po tem, da naj bo poslušalec tisti, ki kreira radijski program — tako Brecht — prek konceptualizacije te zahteve kot specifične zahteve poslušalca po manipulaci-

ji — to bo podlaga, na kateri se poslušalec z radiom identificira, na kateri bo radio sploh poslušljiv — do tega, da je tudi radio želeč — da je štos mrmranja glasov, ki ga nenehno producira, hkrati izražanje nepopustljive želje po poslušalčevem odzivu — ta pa seveda ne služi ničemu drugemu kot pritrditvi njegovi samovšečnosti.

Kontaktne programe, ki jih je RŠ uvedel z letom 1983, so pokazali najmanj tole: — najbolj uspešni — merilo uspešnosti je število odzivov poslušalcev — so bili kontakti, ki so zadevali njegovo dekoriranje prostora — ko se je govorilo o radiu samem;

— naključen odziv poslušalstva je v vsakem programu — ne glede na predloženo temo, o kateri naj se razpravlja — vseboval vsaj eno opombo, ki je zadevala sam radio, reflektirala program; vsaka priložnost pride radiovi samovšečnosti prav za odvratanje pozornosti; — poslušalski „feed back“ vselej nastopa v funkciji tako imenovane dinamike programa, z ostalimi elementi program se staplja v tisto, kar producira specifičen radijski prostor.

1933

Brecht je v svoji „Teoriji radia“ (1927—1932) še vedno pričakoval, da neučinkovitost buržoaznih institucij različno namiguje na to, da bi „vsaka kampaanja, ki zares zareže v stvarnost in katere cilj je menjanje stvarnosti, pa naj gre za tako nepomembne stvari, kot je npr. razmestitev javnih zgradb, zagotovila radiu drugačen, neprimerno globlji efekt in povsem drugačen družbeni pomen, kot mu ga daje njegova sedanja, povsem dekorativna funkcija.“ (B. Brecht, Teorija radia /1927—1932/; v: Aspekti radia /zbornik; odslej AR/, „Svetlost“, Sarajevo, 1978, Bibl. „Raskršča“; str. 59) Dekorativna funkcija radia v tem kontekstu kajpak spodbuja k vpraševanju po učinkovitosti te naprave. Še več: Brecht misli, da je napor institucij, ki formirajo ideologijo, pa naj gre za literaturo, izobraževanje ali radio, posvečen temu, da bi ideologija ostajala neučinkovita, to pa naj bo seveda v skladu „s takšnim pojmovanjem kulture, po katerem je njen razvoj že končan in po katerem kultura ne potrebuje nobenih nadaljnjih kreativnih prizadevanj več.“ (isti; v AR; str. 59)

Prijljimo institucijam nekaj živega ognja, podtaknimo jim živo besedo, ki bo prežela vsako najmanjšo podrobnost, tako v javnem kot v privatnem življenju, pa radio že ne bo več le v funkciji kulise. In to napravimo najbolj preprosto tako, da njegova publika „ne bo samo tista, ki jo je treba poučevati, temveč mora tudi ona poučevati.“ (isto; v AR; str. 59)

Seveda pa je vladajočemu razredu — zanj je radio glasnik, ki naj formira ideološke predstave; nad njim ima monopol — mnogo do tega, da bo radio opravljal svojo funkcijo tako, da bo to prizadevanje videti kar najmanj učinkovito.

Če se krog kulture prikazuje kot sklenjen, potlej je na tem krogu nekaj več: gre za strategijo doseganja kar največje izrabe in izkoristka nekega polja ali kompleksa polj. Naj bo kolobarjenje metafora, s katero opisujemo uveljavljanje krožne strukture v agrokulturi, in od tod lahko upravičeno sumimo, da bo aplikacija te metafore — po analogiji — v polju kulture zaokroženje ali zaključenost sama, ki se že zavoljo tega ne bo nikoli ootreslo tega, da bi ne bilo učinkovito. Menim, da je radio najsvetlejši zgled za to, kako štos zares deluje.

Z drugimi besedami: v tej neučinkovitosti radia se skriva nekaj, kar deluje, in to zelo učinkovito. In pa: če kateri prostor na novo dekoriramo, smo s tem prostor kajpak predruščali, dekorativna funkcija pa s tem ne bo na zgubi; njena bistvena vloga je v tem, da prostor oblikuje, njena skrb je videz, da imamo zares opraviti s prostorom, podoba prostora pokriva njen delokrog.

Še več: funkcijo dekoriranja prostora pogosto prevzame nekaj, kar je primarno namenjeno čemu drugemu.

Znano je, kako so si nekatere izmed teaterskih praktik svoj čas prizadevale v smeri osiromašenja teaterskega prostora; šlo jim je — tako se je temu reklo — za čimbolj funkcionalno izrabo in organizacijo prostora — vse zato, da bi prišla na svoj račun živa, igralčeva beseda, nemara celo samo primordialni krik človekov; ta naj, poleg mithosa, pričara še mašinerijo, na katero se mithos opira, ki tvori njegovo ozdaje in ga takorekoč naredi za živega. Kaj bo torej igralčev krik, gesta ali artikuliran govor vzpodbudil drugega kot prikazovanje, ki nam bo skušalo predočiti kakšen prav specifično oblikovan prostor; iz žive igralčeve besede bo vzniknila dekorativna funkcija ter pokrila njeno namembnost, za katero je kazalo, da je kar najbolj oddaljena od vsakršne izrabe in luči dekorativne funkcije. Dekor je to gledališče pričakal — tako rekoč iz zasede.

Brecht je v kratkem spisu „Radio — predpotopni izum“ dodal tole:

„To je bil zares velik triumf tehnike, namreč dejstvo, da je bil odtlej dunajski valček ali kuharski recept lahko dostopen vsemu svetu. Tako rekoč iz zasede.“ (B. Brecht, Radio-predpotopni izum (1927); v AR; str. 19)

Kako Brecht privede živo besedo na radio, to že vemo: tako, da se bosta radio

in njegovo poslušalstvo medsebojno poučevala. S tem bo vloga ideologije, kate-re glasnik je radio, hkrati pa jo tudi for-mira, postala dejavna, učinkovita.

Na čem pa se bo tako zastavljena učin-kovitost radia utemeljila?

Vzemimo, da bi zadostovalo sozvočje izjavljanih položajev — in že se bo radio tej zahtevi izmaknil: če naj se poslušal-stvo radia vključi v program v vlogi pouče-valca, ga mora o tej vlogi najprej nekdo poučiti.

Nemške radijske postaje so se že v dvaj-setih letih — torej prav na začetku zma-govitega pohoda radiotehnike — ukvar-jale s problemom, za katerega kaže, da je v tesni zvezi s tistim, kar Brecht zvede na dekorativno funkcijo radia: s proble-mom delavskih programov, se pravi pro-gramov, namenjenih delavski publiki. Predvsem so poudarjali nujnost izobra-ževalnih programov za delavce, ti pa so se morali „organizirati v skladu z določe-nimi principi.“ (R. Woldt, Radnički pro-gram njemač kog radija /1928/; v AR; str. 263)

Šlo je — kot je videti — za problem, k re-ševanju katerega kaže pristopati na prin-cipielni ravni. Za sam izobraževalni de-lavski program pa se je bilo zahtevalo in od njega pričakovalo, da bo ponudil pro-gram, ki se bo na določen način „dotikal vprašanj iz življenjske problematike de-lavcev.“ (isti; v AR; str. 263)

Tisto, kar se na principielni ravni po-stavlja kot problem, ki ga je treba rešiti, se torej v praksi realizira le na določen način.

Pri tem pa je prvi, principielni problem vendarle navidezen, kajti nobenega dva-ma ni, da je treba delavce poučevati.

Tudi o tem, kdo naj delavce poučuje, ni nobenega dvoma: vključili bomo pozitiv-ne pridobitve in rezultate kar najrazlič-nejših praks — od umetnosti do social-nega skrbstva.

Po drugi strani pa bomo na vprašanje: kaj poučevati, lahko odgovorili, če se bo-mo dokopali do odgovora na drugo vpraš-je — namreč, kako poučevati delav-stvo tako, da se bo poučevanje dotikalo vprašanj iz njihove življenjske problema-tike?

Na prvi pogled bi rekli, da Brechtov kon-cept medsebojnega poučevanja med ra-diom in njegovim poslušalstvom, pov-sem ustrezno odgovarja na vprašanje: kako?

Seveda tako, da o svoji življenjski pro-blematiki spregovore, v poučnem nago-voru, delavci sami.

„Radio bi moral (torej) opustiti dobavi-teljstvo in organizirati poslušalca kot dobavitelja.“ (B. Brecht, Teorija radia; v AR; str. 58)

To bo pot, po kateri bo radio kot aparat za ukazovanje in psihološko usmerjanje postal „radio kot komunikacijski apa-rat“:

— „Radio je odigral zelo pomembno vlogo kot instrument za izdajanje ukazov in kot instrument psihološkega usmerja-nja (od 1917. leta so vsojekom s pomočjo brezžične telefonije, emitirali tako gla-sbo kot tudi publicistična in literarna predavanja), posledica tega pa je bilo povečano število obveščevalnih enot.“ (F. Knilli, Radnički radio-pokret; v AR; str. 279)

Radio kot organ torej, ki mu poslušal-stvo dobavlja — kaj? Vemo, konec kon-cev, kako zelo je metafora organa priljubljena na politični levici, le katera in-ternacionala — začeniši z Drugo — ni

imela svojih cent, udov, organov itd. De-lavsko gibanje od Druge internacionale sem bi nemara veljalo obravnavati tudi kot polje, ki se konstituira s pomočjo or-ganicističnih metafor.

„Družbeno bazo teh aparatov moramo pretresati z nenehnim, neprekinjenim predlaganjem boljše uporabe teh aparat-ov v občem interes, razpravljati moramo o njihovi uporabi zgolj za interese neka-terih.“ (B. Brecht, Teorija radia; v AR; str. 61)

Če že kaj, potem poslušalstvo radiu do-bavlja njegov obči interes; in ta, vsaj od 18. brumaira Ludvika Bonaparta dalje, ni drugega kot našemljeno strašilo, prika-zen ali mašilo, nekaj tretjega. Aparat kot aparat.

Kako pa se bo, s stališča občega intere-sa, radio obrnil do svojega poslušal-stva?

„Izgovorjena beseda nevidnega govorca, ki se prenaša anonimnemu delavcu-poslušalcu, mora biti izjemno slikovito oblikovana. Kajti delavec ni 'izobražen', oziroma, svoje izobrazbe ni dobil iz knjig, temveč je njegov učitelj izključno življenje. Tisti, ki želi na delavca delova-ti, ne sme nastopati literarno, vsem stvar-em se mora približati iz aspekta življe-nja. V ta namen se, poleg popolnega ob-vladovanja teme, zahteva še navzočnost notranje topline, prepričljivosti. In prav tu naletimo na težave, ki jih bomo pre-mostili le, če bo aktivnim sodelavcem lastna tista prepotrebna ljubezen in ob-čutek odgovornosti do obstoječe nalo-ge.“ (R. Woldt, op. cit.; v AR; str. 264/65)

Ce dodamo še harmonijo, smo zadovoljivo opisali maniro, v kateri se obči inter-es izraža. In na teh predpostavkah — te-ga radio ni nikoli niti mogel niti želel za-nikati — počiva radio kot komunikacijski aparat; bistvena prvina dekorja je prav v tem, da se prikazuje kot zmožnost za komunikacijo.

Lahko dodamo še to, da je delavstvo, or-ganizirano v KPN, zelo kmalu spregleda-lo, da obči interes — namreč radio — dela proti njemu, še najbolj v tistih delih svojega programa, ki so se naslavljali z „delavskimi programi“. Odslej bo njihova naloga prikazati, kako je obči interes pravzaprav posebni, „zgolj interes neka-terih“.

Seveda pa s tem teritorij, ki ga radio pokriva — gre za njegov domet v funkciji izražanja občega interesa — nikakor ni bil okrnjen; svobodna Radio-zveza se mu je uprla s pisano besedo, z delavskimi radio-tiski ter igro s Hitlerjevimi prihodom na oblast — tako je videti — pa ga je dokončno izgubila.

Preresljivo? Pravzaprav ne — konec koncev je „v Nemčiji, celo v najbolj vedrih filmih de-mokracije, že vladal pogrebni mir dikta-ture.“ (M. Horkheimer-T. Adorno, Dialek-tika prosvjetiteljstva /odslej DPI/, Veselin Masleša, Bibl. „Logos“, Sarajevo, 1974; str. 138)

Vendar pa je le nekaj let pred to veliko zmago radia, za katero bomo videli, da ni kar preprosto pometla s posamičnim, KPN izdala proglas — pretresljiv doku-ment iz herojskih časov komunizma:

„Mi smo zelo dobro vedeli, da je radio eden izmed množičnih organov, ka-terih funkcija je bila držati tlačeni razred v podvrženosti in zbežanosti. To je sredstvo ideološke moči buržoazije, ki bo svojo politiko branila z zobmi in kremplji. Vemo, da bomo proletarske programe v pravem pomenu besede lah-ko emitirali šele, ko se bo proletariat do-

Kopal do državne oblasti... Boj za radio naj se začne že danes.“ (H. Hanzl, Rund-funk und Arbeiterklasse; nav.: F. Knilli, op. cit.; v AR; str. 282/83)

1953

Boj za radio — z letom 1933 nikakor ni končan. Pač pa pride do prenosa teži-šča, ki rezultira v „lažni identičnosti ob-čega in posamičnega.“ (DP, str. 133)

Oziroma obrnjeno: ali je od zgoraj postu-lirane identičnosti kaj manj lažno zoper-stavljanje po poti dveh organov; ko se or-ganu buržoazije — radiu — zoperstavlja organ proletariata — tiskana ali pisana beseda? Govorjena, živa beseda naspro-ti njej mrtvi, zacementirani črki? Vsekakor gre za ravni, ki si medsebojno uhajata in vsaka po svoje obešata občost na to ali ono posamičnost. Paradoks: ločnica poli-tičnega boja se nikakor ne pokriva z mejo med obema poljema, razdvaja ju nekako po horizontali. Živi besedi je po-temtakem čisto vseeno, če pisana proti njej rovari, prav kot pisani besedi zado-šča kraj, na katerem je vkopana. Zato či-ščenje, ki ga uprizori fašizem po letu 1933, ni toliko stvar političnega boja, ko-likor vsaj primarno služi „pogrebniemu miru diktature“.

Da pa se obe polji v nobeni točki ne sti-kata, da si ne pripadata — obe strani imata še kako mnogo opraviti, če naj bo-sta videti harmonično postavljeni — to je seveda zadosten pogoj, da „lažna identičnost“ deluje.

Prenos težišča — kar zadeva boj za ra-dio — povzroči še nekaj: namreč opusti-tev predloga in s tem novo bojno torišče. Ost se obrne: ni več težava v tem, da bi pisana beseda nadlegovala živo — tako ali tako si ne prideta blizu — temveč se živa beseda spravi sama nase.

Radio se poda v boj proti radiu — za po-slušalca, za konzumenta. „Lažna identi-fikacija“ občega in posamičnega, kakr-šno uprizarja radio, se sprosti v identifi-kacijo poslušalca ali konzumenta z radi-om in obrnjeno: ta druga identifikacija jamči za delovanje prve, ki pa deluje le, če ji uspe proizvesti drugo.

Kaj pa sploh radiu omogoči delovanje? Delovanje mu kajpak omogoča upošte-vanje določenih standardov, po katerih ga prepoznamo, po katerih bo sploh šele sprejemljiv; obmejujejo tudi območje njegovega ravnanja. Sicer pa „izvirno izhajajo iz potreb konzumentov: zato so menda tudi brez odpora sprejemljivi. In zares, enotnost sistema je vse večja, vse gostejša prav zavoljo tega kroga ma-nipulacije in potrebe, ki deluje povratno.“ (DP; str. 133)

Pravijo standard, s tem pa povedo mar-sikaj: denimo to, da je ta ali oni izdelek (oziroma serija izdelkov) normirana; ali pa tole: ta ali oni izdelek je narejen po meri, kar je navsezadnje isto; obstaja pravilo, ki na prvi pogled sodi v območje tehnologije in jamči za to, da bomo po-stoppek izdelave lahko ponavljali. Vsi izdelki poljubne serije bodo torej pri-merljivi — svojemu vzorcu, ki je za serijo veljaven kot norma, pravilo, mera. Pove-do nam še to, da moramo serijo obravna-vati kot končno vrsto.

Vsak izdelek (ali serija izdelkov), ki tel-melji na določenem vzorcu, bo torej vse-boval eno potezo, po kateri bo prepo-znan, po kateri bo sprejemljiv, po kateri bo uvrstljiv; ob tem pa je zanjo bistveno to, da ostane spregledana.

Zavoljo tega kaže, da bo vendarle pri-kladno, če Horkheimer-Adornovo formu-lacijo popravimo:

Pravijo, da standardi izvorno izhajajo iz zahtev konzumentov: menda so zato tudi brez odpora sprejemljivi. In zares, enotnost sistema je vse večja, vse gostejše prav zavoljo tega kroga manipulacije in zahteve (po manipulaciji), ki deluje povratno.

Nekoliko na hitro lahko sklenemo tako: standard smemo povzeti v eno edino potezo, ki v izdelku ter hkrati glede nanj, zastopa tisto pozicijo, na katero se bo lahko obesila formulacija zahteve konzumenta. Ta pozicija seveda ni katerakoli, gre za to, da je „današnja tehnična racionalnost racionalnost gospostva.“ (DP; str. 133)

Seveda pa to še ni gospostvo samo. Racionalnost gospostva pač ni drugega kot odgovor na zahteve konzumenta — zadošča npr. za to, da ugotovimo, kako „so številni delavci zelo zainteresirani za radijski medij.“ (R. Woldt, op. cit.; v AR; str. 263)

Ker gre za ugotovitev enega izmed radijskih aktivistov v pripravi izobraževalnih oddaj za delavce na „Deutsche Welle“, ni nobenega razloga, da ne bi v tej izjavi videli minimalnega konsenza, ki bo podlaga za identifikacijo poslušalca z njegovim radiom. Iz istih nagibov se bo tudi radio pozanimal za svoje poslušalce. In konec koncev se na tej ravni „prevara dogaja indirektno, prek profitov vseh združenih tovarnarjev mila in avtomobilov, z denarjem katerih se postaje vzdržujejo, ter seveda prek povečanega prometa elektroindustrije kot proizvajalca sprejemnikov.“ (DP; str. 170/71)

Zares težko pa si je predočiti, kako prevara deluje, ne da bi vključili zastopstvo posredovanja. Transakcija, po kateri se radio vzdržuje, ne bo mogla biti uspešna brez ustreznih podlage, na kateri se poslušalec z radiom identificira; če naj radio vzdrži ostrino zahteve po manipulaciji, s katero se nanj obrača poslušalec, mu nikakor ne more zadoščati preprosto dejstvo, da se vzdržuje iz profitov te ali one industrije. Ta, vendarle samo navidezna komplementarnost, ko gre za vzdrževanje radia, ustreza prevari, ki jo producira — če seveda lahko zamajamo, da je standard tista poteza radijskega programa, v kateri pride do srečanja — med zahtevami konzumenta ter zastopstvom posredovanja, prek katerega se vključuje odvisnost radia od profitov te ali one industrije.

Na ravni izraza se bo „lažni identiteti“ občega in posamičnega pridružila delikatna novost — kajti „nepomirljiva elementa kulture, umetnost in razvedrilo, s svojo podreditvijo namenu vodita do ene in edine lažne formule: totalnosti kulturne industrije. Ta se sestoji iz ponavljanja.“ (DP; str. 148)

Torej: lažna identiteta občega in posamičnega se realizira glede na lažno totalnost, model, po katerem se lažna totalnost ravna, je ponavljanje.

Nemajhna vrednost horkheimer-adornovskega posega v razpravo o masovni kulturi — ko imata problematiko za vstavljivo v širši kontekst „dialektike razsvetljenstva“ — izhaja iz implicitne polemične naravnosti njunega koncepta. Referenčni okvir pa bo predstavljal obširnejša, dolgoletna in nenavadno plodna polemika med Benjaminom in Adornom.

Nikakor ni naključje, če bomo pri Benjaminu, na mestu konzumenta z njegovimi sproduciranimi potrebami vred, našli maso; množico kot pozitivni moment razgradnje klasičnih „kulturnih“ razme-

ry, kot gonilo kvalitativnih promene v kulturni produkciji.

Množica bo v tej luči nastopila kot „matrica, iz katere danes izhaja preporod tradicionalnega odnosa nasproti umetniškemu delu v celoti. Kvantiteta je prešla v kvaliteto: mnogo širše mase udeležencev so ustvarile spremenjen način udeležbe.“ (W. Benjamin, Umetniško delo v dobi svoje tehnične reproduktivnosti; v: W. B., Eseji, Nolit, Bibl. „Saževča“ /41/, Beograd, 1974; str. 145)

Ali naj potemtakem sklenemo, da horkheimer-adornovsko vztrajanje na posebnem, izvzetem konzumentu kulturnih dobrin sodi med zapoznele odmeve gnusa, groze, negotovanja nad množico, kakršno vidijo prejšnja obdobja, posebej pa 19. stoletje?

Paradoks je v temle: tradicionalno obravnavanje množice, denimo v 19. stoletju — in vsaj deloma je to ravnanje res odgovorno za horkheimer-adornovski koncept kulturne industrije — temelji na spregledu negativne povezanosti množice in kulture. Pojem kulture — v modernem, novoveškem pomenu — se rodi s pojmom množice in obratno. Zato bo tako cenena kulturna entiteta kot je, denimo, tragiški junak — subjekt v položaju dejavnika — realističnega rommana, „subjekt, katerega strah še za trenutek postane viden prav v ničevem sijaju tragičnega.“ (DP; str. 166) — seveda v navezavi na nietschejansko pojmovanje tragičnosti — ta subjekt bo vselej nastopil kot negativni dispozitiv glede na podlago, ki je hkrati njegov proti-pol: množica. V podobni nastopaški maniri bo tragični subjekt-dejavnik postopal glede na svoje dopolnilo v sferi masovno-kulturne produkcije:

„Psevdoindividualnost vlada nad vsem od normirane improvizacije v jazzu do originalne filmske osebnosti, ki ji mora pokrivati čelo pramen las, če naj jo kot takšno prepoznamo.“ (DP; str. 166)

Ta, že tretja lažna entiteta, ki jo Horkheimer in Adorno izločita skoz obravnavo učinkov kulturno-industrijske produkcije, nas seveda mimogrede prepričuje, da je množica, kakršno vzame Benjamin za samoumevno in pozitivno vrednoto, ideološki konstrukt; je plod ideološke zapore, tisto, kar podoba kulture, za katero si prizadeva kulturna industrija, tlači pod raven svojega vidnega polja. Zato je množica v sebi protislovna, heterogena entiteta; vsebuje vse tiste elemente, ki zavoljo najrazličnejših razlogov niso vključljivi v vladajočo podobo kulture; sleherni enota znotraj nje je fun gibilna, eksemplarična, skratka nekaj, kar je „absolutno zamenljivo“ (DP, str. 157)

V temelju je razmerje, ki ga vzdržuje kulturna industrija, ki vzdržuje njo samo, imaginarno:

„Sreče ne bo imel vsakdo, temveč le tisti, ki bo izvelkel srečko“ — ob tem pa je vednost priključenih subjektov, da imajo namreč vsi enako šanso, ki je prav zavoljo tega „za vsakega posebej tako minimalna, da se ji je najbolje kar takoj odreči in se veseliti sreči drugega, nekoga, ki bi bil lahko on sam, a to nikoli ne bo mogel biti,“ nujno všteta. (DP; str. 157) V tem je, denimo, tista brezobzirnost in ciničnost sleherne vladajoče ideologije do svojih vpoklicancev, ko „voditelji sploh niso kdovekoliko zainteresirani, da bi ta skelet prikrili, njiva moč je toliko silnejša, kolikor nesramnejše nastopi.“ (DP; str. 133)

Intersubjektivno razmerje individuumov v množici — tako kot njemu, tudi meni,

torej tisti minimalni, pa že zadostni pogoj, na katerega se bo vsedla konzumentova zahteva po manipulaciji.

Minimalni pogoj za konzumentovo zahtevo — ta je seveda stvar specifične govorice, ali bolje: specifičnega snopiča govoric, ki jih povezuje avtoritarna izkušnja. Nerodnost, neujemanje, iz katerega izhaja (tudi) horkheimer-adornovska razlaga delovanja kulturne industrije in znotraj nje predvsem radia — vedeti moramo, da „radio, progresivni, pozni plod masovne kulture, povsod izvaja konsekvence, ki so filmu, zavoljo njegovega psevdo-tržišča, za zdaj nedostopne.“ (DP, str. 171) — to neskladje vidim v temle spoznanju:

„Nacionalisti so sami vedeli, da je radio dal njihovi stvari obliko — tako kot je to za reformacijo napravil tiskarski storj.“ (DP; str. 171)

In za diskurz, ki temelji na tem spoznanju, je nujno, da govorico kulturne industrije doživlja kot modro. Vse kaže, da moramo v tem videti bistveni premik v obravnavanju množice in dejavnosti, na katere je pripeta — pred letom 1933 in po njem. Zato je horkheimer-adornovski primer s telefonom in radiom, po katerem uvajata korak za kasnejšo utopitev subjekta, v psevdoindividualnosti, zavajajoč:

„Telefon je soudeležencem še liberalno dopuščal igrati subjekt. Radio demokratično vse pretvarja v poslušalce, da bi jih avtoritarno izročil medsebojno enakim radijskim programom.“ (DP; str. 133/34)

Iznajdba telefona je — še vedno — iznajdba za subjekt pred Freudovim izumom nezavednega. Nerodnost je seveda v tem, da tako skonstruirano nezavedno za nazaj vključuje tudi telefon; že zgolj zato ločnica med telefonom in radiom maskira neko drugo.

Gre preprosto za to, da nam iznajdba radia in njegova specifična izraba že kar takoj na začetku uveljavljanja lahko odgovori na vprašanje: kako pa se Freudovo nezavedno — strukturirano kot govorica — izraža?

Izraža se tako, da izdaja ukaze, izraža se z velelnim naklonom — le da je po letu 1933 „imanentna tendenca radia, da človekovo besedo, lažno zapoved, postavlja kot absolutno. Sporočilo se pretvarja v ukaz.“ (DP; str. 171)

Izključitev brez povratka — židovska kherem in chammata obenem — ki je doletela napredne nemške intelektualce, ta izključitev tvori ozadje, na katerem pride do premika v obravnavanju kulturne industrije — od benjaminovske vere v pozitivne nastavke, ki jih ponuja, brechtovske zahteve, po kateri naj poslušalec, v odnosu na radio, nastopi kot poučevalec, do horkheimer-adornovskega negativnega obrata; breme tega obrata nosi pridevnik „lažen“, hkrati pa omogoči radijsko spretnitev — do vprašanja: Kaj pa radio pravzaprav hoče?

Iztok Saksida

UV
Čl:
za
to
to
up
sk
sli
izv
z c
cia
st
vic
vo
ni,
or
po
le
Os
in
(m
vzi
po
no
dir
cij
na
bu
ke
Ve
vel
zvc
vic
ne
nje
me
raz
Ra
mc
z i
sp
no
int
cej
ob
je
ga
pro
go
skl
zta
V r
raz
git
sta
mc
ba
mc
Pri
an.
pa
pe.
US
ZV
Stk
Za
do
bo
las
s k